O‘ZBEK TILIDAGI PROMPTLARDA KOD ALMASHINUVI: INGLIZ TILI UNSURLARINING MORFOLOGIK VA SINTAKTIK MOSLASHUVI

Numonova Dilshoda Axtamovna
Navoiy davlat universiteti magistri
numonovadilshoda2000@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tezisda o‘zbek tilidagi sun’iy intellekt promptlarida ingliz tili unsurlarining qo‘llanishi kod almashinuvi nuqtayi nazaridan tahlil qilingan. Maqsad inglizcha leksik birliklarning o‘zbek tilining morfologik va sintaktik tizimiga moslashish yo‘llarini aniqlashdir. Tahlil Myers-Scottonning matritsa til modeliga tayanildi. Material sifatida uchta topshiriq turi bo‘yicha tuzilgan namunaviy promptlar olindi. Natijada o‘zbek tili matritsa til vazifasini bajarishi, inglizcha so‘zlar asosan ot sifatida kirib, o‘zbekcha qo‘shimchalar va qil- ko‘makchi fe’li orqali moslashishi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: kod almashinuvi, prompt, matritsa til, leksik o‘zlashtirish, morfologik moslashuv, o‘zbek tili, ingliz tili.

Abstract. The thesis analyzes the use of English elements in Uzbek prompts addressed to AI systems from the perspective of code-switching. It examines how English lexical items adapt to the morphological and syntactic system of Uzbek within Myers-Scotton’s Matrix Language Frame model. The material consists of model prompts built around three task types. The analysis shows that Uzbek functions as the matrix language, while English words enter mainly as nouns and are adapted through Uzbek suffixes and the light verb “qil-”.

Keywords: code-switching, prompt, matrix language, lexical borrowing, morphological adaptation, Uzbek, English.

O‘zbek tilida AI tizimlariga murojaat qilganda foydalanuvchilar ko‘pincha inglizcha so‘zlarni aralashtiradi: prompt, essay, paraphrase, debug. Bu hodisa kod almashinuvi, ya’ni bir muloqot doirasida ikki til unsurlaridan foydalanish sifatida o‘rganiladi [1; 2]. Mavjud ishlarda ingliz va o‘zbek tillaridagi AI terminologiyasi qiyoslangan [5], bu tezisda esa e’tibor inglizcha unsurlarning o‘zbek grammatikasiga moslashuviga qaratildi va promptlardagi inglizcha unsurlarning morfologik va sintaktik moslashuv qoliplarini aniqlandi.

Ushbu ishning dolzarbligi shundan iboratki, AI vositasidagi muloqot o‘zbek tilida yangi yozma-og‘zaki aralash muhit hosil qilmoqda, undagi o‘zlashtirish qoliplari esa hali tavsiflanmagan. Ilmiy yangilik: kod almashinuvi birinchi marta o‘zbekcha promptlar misolida matritsa til modeli asosida ko‘rib chiqiladi va imlodagi variantlilik me’yoriy muammo sifatida qayd etiladi.

Jumladan, Gumperz kod almashinuvini muloqotdagi pragmatik vosita sifatida tavsiflagan [1]. Shuningdek, Poplack almashinuv turlarini (gap ichidagi kiritma va gaplararo almashinuv) ajratib, ularga grammatik cheklovlar qo‘ygan [2]. Myers-Scotton esa matritsa til modelida bitta til (matritsa) gapning grammatik asosini, ya’ni tizim morfemalari va so‘z tartibini beradi, ikkinchi tildan esa asosan mazmun morfemalari kiritiladi [3]. Auer kod almashinuvini muloqot ishtirokchilarining o‘zaro ta’sir jarayoni sifatida o‘rganadi [4].

Tahlil jarayonida tavsifiy va qiyosiy usullar qo‘llandi. Material sifatida matnni qayta ishlash, kod bilan ishlash va taqdimot tayyorlash topshiriqlari bo‘yicha muallif tomonidan tuzilgan namunaviy promptlar olindi. Promptlar kiritilgan unsurning so‘z turkumi, qo‘shimchalar va imlo bo‘yicha tahlil qilindi. Tahlil unsurlarni kiritilgan til birligining turi (so‘z yoki birikma), o‘zbekcha grammatik bog‘lovchi vositalar va fe’l hosil qilish usuli bo‘yicha guruhlashga asoslandi. Namunaviy materiallar

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

chastota haqida xulosa chiqarishga imkon bermaydi, shuning uchun natijalar qolip (model) sifatida talqin qilinadi.

1-jadval. Namunaviy promptlarda inglizcha unsurlarning moslashuvi

№	Prompt	Inglizcha unsur	Moslashuv vositasi
1	Ushbu textni paraphrase qilib bering.	text, paraphrase	text + -ni (tushum kelishigi); paraphrase + qil- + -ib bering
2	Essay uchun outline tuzib bering.	essay, outline	ko‘makchi uchun; outline + o‘zbekcha tuz- fe’li
3	Ushbu code’ni debug qilib bering.	code, debug	code + -ni (apostrof bilan yozilgan); debug + qil-
4	Promptlarni tahlil qilib bering.	prompt	prompt + -lar (ko‘plik) + -ni
5	Taqdimot uchun slide’lar tayyorlang.	slide	slide + -lar (apostrof bilan); ba’zan slayd imlosi

Jadvaldagi misollar shuni ko‘rsatadi: (1) inglizcha unsurlar asosan ot sifatida kiradi; (2) kelishik, ko‘plik va ko‘makchi kabi tizim morfemalari o‘zbekcha qoladi; (3) inglizcha fe’l o‘rniga “ot + qil-” qolipi ishlatiladi (paraphrase qilmoq, debug qilmoq); (4) gap o‘zbek tiliga xos ega–to‘ldiruvchi–kesim tartibida quriladi; (5) imloda barqarorlik yo‘q (textni, text’ni, slide, slayd).

Moslashuv qoliplarini kiritilgan unsurning vazifasi bo‘yicha ham guruhlash mumkin. Birinchi guruhga mavzuni nomlovchi otlar (text, essay, code, slide) kiradi: ular gapda ob’ekt vazifasida kelib, kelishik qo‘shimchasini oladi. Ikkinchi guruhga harakatni bildiruvchi unsurlar (paraphrase, debug) kiradi: ular mustaqil fe’l bo‘lib kelmaydi, balki qil- ko‘makchi fe’li bilan birikadi. Uchinchi guruhga topshiriq turini nomlovchi so‘zlar (prompt, outline) kiradi, ular ko‘pincha ko‘plik qo‘shimchasi bilan qo‘llanadi. Shu tariqa inglizcha so‘zlar o‘zbek gapining sintaktik tuzilishini o‘zgartirmaydi, faqat uning leksik to‘ldirilishini kengaytiradi.

Natijalar o‘zbek tili Myers-Scotton modelidagi matritsa til vazifasini bajarayotganini ko‘rsatadi [3]. Inglizcha unsurlarning ko‘pchiligi texnik atama ekani bu qo‘llanishni terminologik ehtiyoj bilan bog‘lash imkonini beradi [5]. Taxmin qilish mumkinki, qisqalik (masalan, paraphrase qilmoq) va interfeysdagi inglizcha atamalar ta’siri ham muhim. Prompt adresati mashina bo‘lgani uchun bu holat kod almashinuvining odatiy suhbat shakllaridan [1; 4] farq qilishi mumkin. Bu taxminlarni faqat real promptlar korpusi asosida tekshirish mumkin.

Imlodagi variantlilik alohida e’tiborga loyiq. Inglizcha so‘zga qo‘shimcha qo‘shilganda apostrof ishlatilishi (code’ni) yoki ishlatilmasligi (textni), shuningdek so‘zning o‘zbekcha imloga moslashtirilishi (slayd) o‘zlashtirish jarayoni hali barqarorlashmaganini bildiradi. Tilshunoslik nuqtayi nazaridan bu inglizcha unsurlarning kiritma (kod almashinuvi) bosqichidan o‘zlashma so‘z bosqichiga o‘tayotganini ko‘rsatuvchi belgi bo‘lishi mumkin. Bunday o‘tishni aniqlash uchun bir unsurning turli davrlardagi qo‘llanishini kuzatuvchi diaxron korpus talab etiladi.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, tahlil o‘zbekcha promptlarda inglizcha unsurlarning ot sifatida kirishi va o‘zbek grammatik qoliplariga bo‘ysunishini ko‘rsatdi. Imlodagi variantlilik me’yoriy yechim zarurligini bildiradi. Moslashuvning bunday qolipga ega ekani o‘zbekcha promptlarda kod almashinuvi tasodifiy emas, tizimli hodisa ekanini ko‘rsatadi. Keyingi bosqichda real promptlar korpusini tuzish, unsurlarning chastotasini aniqlash va ularning turli foydalanuvchi guruhlari bo‘yicha farqini o‘rganish rejalashtirilgan.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gumperz J. J. Discourse Strategies. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
2. Poplack S. Sometimes I’ll start a sentence in Spanish y termino en español: Toward a typology of code-switching // Linguistics, 1980. Vol. 18(7–8). P. 581–618.
3. Myers-Scotton C. Duelling Languages: Grammatical Structure in Codeswitching. Oxford: Clarendon Press, 1993.
4. Auer P. (ed.) Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity. London: Routledge, 1998.
5. Khayitova N. Artificial Intelligence Terms in English and Uzbek: A Comparative Analysis Using Corpus Linguistics // Foreign Linguistics and Linguodidactics, 2025.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.